

Milena Mileva BLAŽIČ

Motiv mesta v slovenski mladinski književnosti

V prispevku je prikazan motiv mesta v slovenski mladinski književnosti v štirih različnih obdobjih, od začetkov v prvem obdobju izvirne slovenske mladinske književnosti v drugi polovici 19. stoletja, v drugem obdobju oziroma v prvi polovici 20. stoletja, v tretjem obdobju oziroma po letu 1950, ko nastanejo bistvene kratke sodobne pravljice s poudarkom na slikaniški knjižni izdaji in realistični pripovedni prozi in v četrtem obdobju oziroma po letu 1990. Vidni premik je v 30. letih 20. stoletja oziroma v času socialnega realizma. Izrazitejše množične selitve iz vaškega okolja v mestno zaradi industrializacije so opazne po letu 1960. Motiv urbanega okolja je po letu 1990 posebno zaznamoval sodobno realistično pripoved, imenovano problemska pripovedna proza, z osredotočenostjo tudi na problematiko sodobnega odraščanja v tem okolju. Motivno-tematsko se mesto ne pojavlja le v realistični pripovedi temveč tudi v fantastični pripovedi že od začetkov 20. stoletja. Slovenska mladinska realistična pripoved tako dihomično spremlja podobo realnega mesta.

The article presents the city as motif of Slovenian youth literature in four different periods, beginning in the first period of original Slovenian youth literature in the second half of the 19. century, second period in the first half of the 20. century, third period in the second half of the 20. century and after 1950, when significant books were produced in the field of short modern stories, emphasising on picture books and realistic narrative prose, and the fourth period after 1990. A discernable shift can be observed in the thirties of the 20. century, during the times of socialist realism. The most significant change occurred after 1960, when massive migration from rural to urban environments caused by industrialisation began. The motif of urban environment especially marked modern realistic narrative, coined problematic narrative after 1990, with its focus on issues of growing up in such environments. The city as motif or theme doesn't appear only in realistic narrative, but since the early 20. century also in fantastic narrative, thus it dichotomically presents the image of real world in Slovenian youth realistic narrative.

Mesto
Mladinska književnost
Motiv mesta
Slovenija

City
City as motif
Slovenia
Youth literature

1. Motiv mesta v slovenski mladinski književnosti od 1850 do 1900

Realistična pripoved je vrsta pripovedne proze, v kateri prevladujejo realistične ali izkušenske pripovedne prvine (književne osebe, čas, prostor in dogajanje). Fantastična pripoved je vrsta pripovedne proze, v kateri prevladujejo fantastične ali izmišljene pripovedne prvine (književne osebe, čas, prostor in dogajanje). Učencem v osnovni šoli razložimo doživljajsko in domišljijско mesto tako, da je doživljajsko ali realno tisto mesto, ki ga lahko najdemo na zemljevidu, domišljijско ali fantastično pa le v domišljiji in na izmišljenem zemljevidu. Izraziti primeri fantastične-

ga prostora v svetovni mladinski književnosti so npr. delo A. A. Milneja Medved Pu in Hiša na Pujevem oglu (zemljevid je na notranjih platnicah) ali J. R. R. Tolkiena z Gospodarjem prstanov (podroben zemljevid).

Dogajalni prostor v začetnem ali prvem obdobju slovenske mladinske književnosti od leta 1850–1900, predvsem v Levstikovih Otročjih igrah v pesencah (1880), je vezan na vas, vaško okolje, pašo in pot do šole oziroma cerkve. V Martinu Krpanu z Vrha je Levstik bolj omenjal pot, po kateri je Krpan tovoril sol, in Dunaj kot mesto. »*Ko pridete na Dunaj, bilo je vse mesto črno pregnjeno; ljudje so klavrno lazili kakor mravlje, kadar se jim zapali mravljišče.*« Levstik omenja tudi Trst, vendar mu mesto pomeni nasprotje vasi, pogumu in zdravemu razumu. Stritarjev dogajalni prostor je tudi

zaradi narave dela in življenja v drugi polovici 19. stoletja še vedno vezan na podeželsko okolje, dogajanje pa nanj in na otroka, ki ga družba pojmuje kot pomanjšanega odraslega. Čeprav v pesmi Ljubljana pravi »Pozdravi bog te, belo mesto!« v drugi pesmi nostalgično omenja Bled.

2. Motiv mesta v slovenski mladinski književnosti od 1900 do 1950

Motiv mesta na začetku 20. st. postaja viden v slovenski mladinski književnosti. Pri Župančiču (Mehurčki, Pisanice, Sto ugank) je okolje še vedno podeželsko, vaško, vendar idilično pojmovano. Pri Levstiku in Stritarju je razvidno, da je otrok pomožna delovna sila, da pomaga na paši, pri obiranju sadja in pobiranju povrtin, da hodi v cerkev in šolo, da »dela in moli«. Pri Župančiču se zgodi kakovostni premik. Otrok, se začne igrati, postaja navihlan, ima pravico do otroštva in začne dobivati tipične značilnosti otrok, npr. igri-
vost, spontanost, navihanost ipd., čeprav živi na podeželju. Župančič omenja tudi fantastično deželo, ki temelji na ljudskem izročilu kot dežela, kjer je vsega dovolj, kjer je zelo dobro, denimo Indija Koromandija.

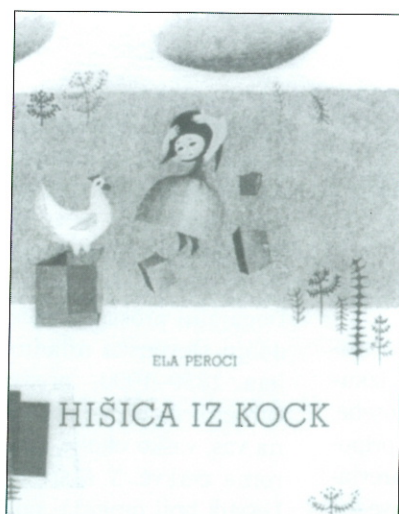
Zanimiv motivno-tematski premik se zgodi z Milčinskim in Ptički brez gnezda (1917). Motivno ga napoveduje postopna selitev družin iz vaškega okolja v primestno ali mestno, s čimer se omogočijo tematske spremembe v mladinski književnosti. Realistična mladinska pripoved se začne osredotočati na problemsko tematiko socialnega tipa pri Milčinskem in v času socialnega realizma pri Francetu Bevku (Luček in njegov škorec, 1931, Pastirci, 1935, Pestrna, 1939, Tatič, 1952), Tonetu Seliškarju (Bratovščina Sinjega galeba, 1936), Prežihovemu Vorancu (Solzice, 1949). Podoba mesta, v katerem se otrok zgubi, je zanimivo prikazana pri Bevku v pripovedi Luček in njegov škorec. Zanimiv je motiv primorskega mesta pri Seliškarju v Bratovščini Sinjega galeba. Obe omenjeni deli sta nastali v socialnem realizmu, tj. medvojnem obdobju. V Bratovščini je motiv mesta hkrati prostor dogodivščin skupine mladih.

Pri Kosovelu je opazna idealizacija pojmovanja otroka, ki živi v idilični brezčasnosti in skrbi za »sončnico« in »da se ne bi zlomila«. V Kosovelovi poeziji za odrasle je motiv mesta resda izrazit, ekspresionističen, v poeziji za otroke pa ga ni.

Motiv mesta v fantastični pripovedi, ki jo ločimo od pravljicne pripovedi oziroma ljudske, avtorske in sodobne pravljice, je pozneje

Slika 1: Kovačič, Lojze (1962) Zgodbe iz mesta Rič-Rač, Mladinska Knjiga, Ljubljana [ilustracije: Milan Bizovičar].

Slika 2: Peroci, Ela (1964) Hišica iz kock, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Lidija Osterc].

Slika 3: Ribičič, Josip (1969) Miškolin, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Jelka Reichman].

vstopil v slovensko mladinsko književnost. Tudi v fantastični pripovedi je bil prvotno namenjen vasi, vaškemu okolju, primestju, pozneje tudi mestu. Prva fantastična pripoved, ki je postavljena v čas socialnega realizma, je pripoved Josipa Ribičiča (Miškolin, 1931, in Nana, mala opica, 1937), kjer nastopajo poosebljene živali. V Miškolinu je dogajalni prostor vas in vaško okolje, šola, čeprav se v Nani, mali opici razširi na mesto in cirkus.

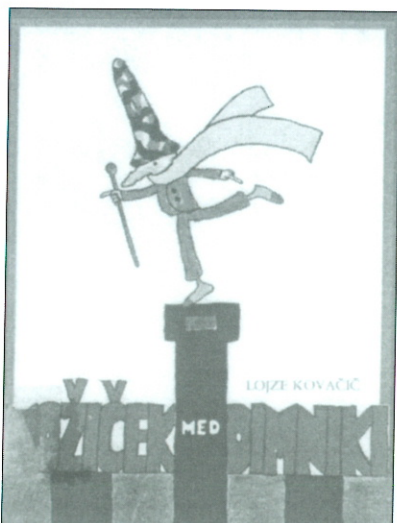
3. Motiv mesta v slovenski mladinski književnosti od 1950 do 1990

Po drugi svetovni vojni se zgodi razcvet realistične pripovedi zaradi povojnega časa pa tudi premikov na socialnem področju, ki jih posredno povzročajo selitve družin zaradi industrializacije iz vaškega okolja v mesto, posebej po letu 1950 oziroma 1960. Priljubljeni realistični pripovedi z mestno tematiko sta predvojna Seliškarjeva Bratovščina Sinjega galeba in Ingoličevo Tajno društvo PGC, vendar se zadnji osredotoči na problematiko odraščajočega mladostnika v mestnem okolju, ki ga pestijo težave odraščanja, konflikti v družini, družbi, šoli (Gimnazijka, 1958). V mladinski realistični

pripovedi s tematiko odraščanja, ki je bila odsotna v vaškem okolju, se pojavijo mladinske pripovedi I. Zormanca (V sedemnajstem, 1972, Rosni zaliv, 1975) in B. Jurca (Ko zorijo jagode, 1974).

Motiv mesta kot stalnice je v slovensko mladinsko književnost vnesla nova generacija pisateljev, ki je tudi sama odraščala v primestju in mestu, npr. generacija pisateljev, kot so Polonca Kovač (Andrejev ni nikoli preveč, 1977, Urške so brez napak, 1980, Špelce, 1983), predvsem pa Slavko Pregl s tipično podobo otroka ali »mulca«, kot ga poimenuje. Skupina vrstnikov se igra pred bloki in so tipični mestni otroci (Priročnik za klatenje, 1977, Geniji v kratkih hlačah, 1978, Bojni zapiski mestnega mulca, 1982). Tipično za mestno okolje in realistično pripoved je kolektivni junak z izstopajočim posameznikom, dogajalni čas in prostor sta sodobni čas in mestno okolje, dogodki, ki so pripovedovani ali opisani, so vezani na urbanost (park, šola, trgovine, semaforji, tramvaji, Tivoli, Ljubljanski grad, Tromostovje, garaže ...). K skupini otrok ali »mulcev« spada uporaba slenga kot posebne govornice mladih.

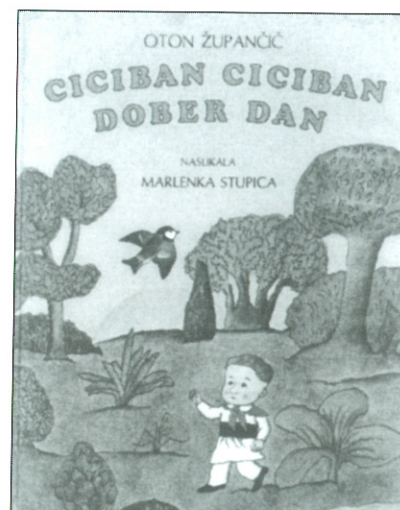
Posebno pozornost zasluži pesniška zbirka Nika Grafenauerja (Stara Ljubljana, 1983, ilustrirala Kamila Volčanšek). Temelji na stvarni predstavitvi srednjeveške Ljubljane, ki jo je napisal Janez Lombergar, in Grafenauerjevi pesniški predstavitvi. Zbirka pesmi je

Slika 4: Kovačič, Lojze (1974) Možiček med dimniki, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Milan Bizovičar].

Slika 5: Grafenauer, Niko (1980) Nebotičniki, sedite, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Matjaž Schmidt].

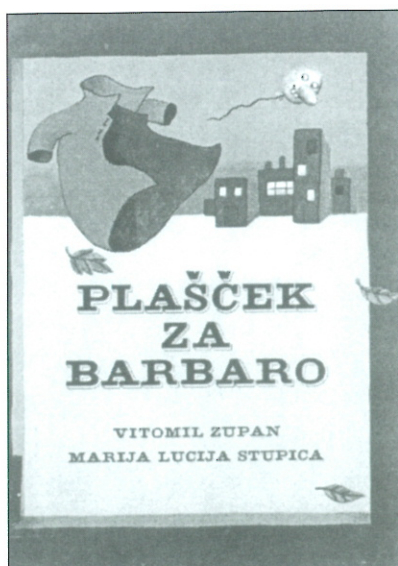
Slika 6: Župančič, Oton (1980) Ciciban, ciciban, dober dan, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Marlenka Stupica].

primer skladnosti med stvarno, pesniško in likovno upodobljenimi motivi srednjeveškega mesta za mlade bralce. Obenem je zanimiva metoda, kako jim približati zgodovino.

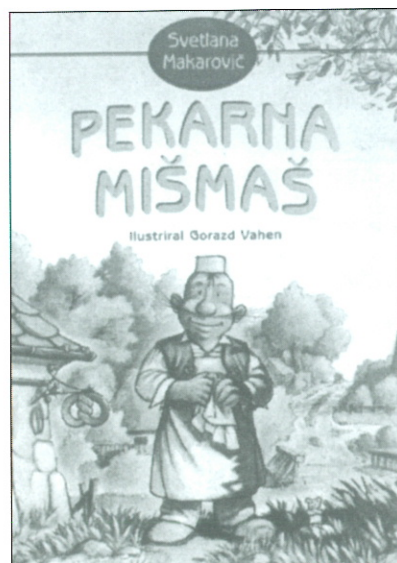
Motiv mesta je opazen tudi v sodobni pravljici, kratki sodobni pravljici in obsežni sodobni pravljici oziroma fantastični pripovedi. Mejnika na tem področju sta kratki sodobni pravljici Ele Peroci (Moj dežnik je lahko balon, Muca copatarica). Viden in domiseln postane motiv mesta po letu 1950 pri Vitomilu Zupanu (Potovanje v tisočera mesta, 1956), Vidu Pečjaku (Drejček in trije Marsovčki, 1961), Kristini Brenkovi (Deklica Delfina in lisica Zvitorepka, 1972), Kajetanu Koviču (Moj prijatelj Piki Jakob, 1974, Maček Muri, Mačje mesto, Mačji sejem). Privlačno modernistično videnje mesta je v zbirki kratkih sodobnih pravljic Lojzeta Kovačiča z domiselnim poimenovanjem (Zgodbe iz mesta Rič-Rač, 1962). Zanimiva podoba mesta je prikazana v kratki sodobni pravljici Možiček med dimniki, ki je leta 1974 izšla tudi v slikaniški knjižni obliki z ilustracijami Milana Bizovičarja. Prvo nostalgično pojmovanje starega mesta, kjer domišljajska oseba možiček živi in pomaga ljudem, se prepleta s podobo novonastalih hrupnih mest, kjer se možiček ne počuti dobro. Književno besedilo je avtorjeva reminiscenca na rojstni kraj Basel. Dogajalni prostor Kovačičevih kratkih sodobnih pravljic je stari del mesta ali stara Ljubljana, tudi v

delih za odrasle bralce. Dramska besedila v mladinski književnosti so književna zvrst, ki ni tako pogosta kot proza ali pesništvo. Motiv mesta se pojavlja v dramskem besedilu Leopolda Suhodolčana Narobe stvari v mestu Petpedi (1967).

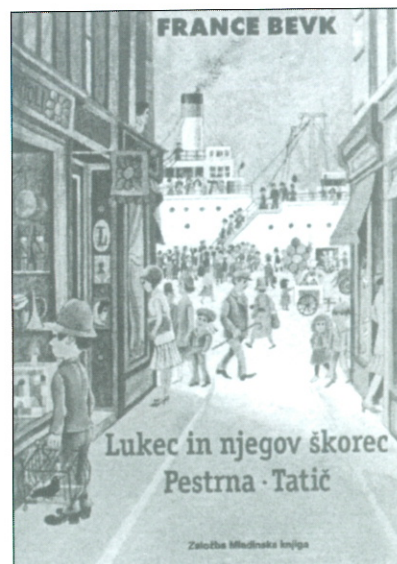
Novosti vnese v fantastično prozo Svetlana Makarovič (Kosovirja na leteči žlici, 1974, Kam pa kam, kosovirja?, 1975), obenem je inovativno razvila obliko kratke sodobne pravljice z glavnim živalskim likom. V večini njenih besedil nastopajo personificirane (poosebljene) ali antropomorfizirane (s človeško funkcijo) živali, tudi motiv vasi, pri-mestja in mesta, ki je izražen predvsem v lastnostih prebivalcev, je zelo opazen v njenih besedilih: Pekarna Mišmaš, Sapramiška, Sovica Oka. Motiv mesta iz nove perspektive je jasen v njeni kratki sodobni pravljici Pote-puh in nočna lučka ali v novejših po letu 1990 – Ščeper in Mba. Jože Snoj (Avtomoto mravlje, 1975), Polonca Kovač (Jakec in stric hladilnik, 1976, Pet kužkov išče pravega, 1982, Težave in sporočila psička Pafija, 1986). Zanimiv pogled iz t. i. fantastičnega sveta v realni svet je viden v kratki sodobni pravljici Franeta Milčinskega Ježka Zvezdica Zaspanka (1949), v kateri imamo nezemeljski pogled na Zemljo, kjer sta začetek in konec postavljena na fantastično raven (nebo), osrednji dogajalni del je postavljen na Zemljo ali v mesto, kamor je Zvezdica Zaspanka

Slika 7: Zupan, Vitomil (1998) Plašček za Barbaro, Prešernova družba, Ljubljana [ilustracije: Marija Lucija Stupica].

Slika 8: Makarovič, Svetlana (1999) Pekarna Mišmaš, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Gorazd Vahen].

Slika 9: Bevk, France (2000) Luček in njegov škorec. Pestrna. Tatič, Mladinska knjiga, Ljubljana [ilustracije: Ančka Godec].

poslana za kazen, ker zamuja svojo »službo«. Zagotovo ima dvojno sporočilo: za mladega in odraslega bralca.

4. Motiv mesta v slovenski mladinski književnosti po letu 1990

V sodobnem času, opazen premik je viden po letu 1990, se motiv mesta skrči na urbani del mesta. Uporabijo ga Dim Zupan (Trnovska mafija, 1992, Leteči mački, 1997), Janja Vidmar (Junaki petega razreda, 1995, Debeluška, 1999, Baraba, 2001), Bogdan Novak (Ninina pesnika dva, 1995, zbirka Zvesti prijatelji po letu 1995), Leopold Suhodolčan s serijo pustolovščin v urbanem mestu oziroma delu mesta – na športnih igriščih (Koškarkar naj bo!, 1994, Kolesar naj bo!, 1997). V 90. letih začne prevladovati motiv urbanosti, odtujenosti, drugačnosti, problemska tematika z individualno književno osebo, ni več kolektivnega junaka kot v 70. in 80. letih. Sodobni problemi (ločitve, alkohol, droge, spolnost, kriminal, begunci, smrt ipd.), postajajo osrednja tematika.

Individualno simboliko fantastičnega prostora in mesta imajo Niko Grafenauer (Majhnica, 1987, Mahajana, 1990), Bina Štampe Žmavc (Kam je izginil sneg, 1993, Ure kralja Mina, 1999, Muc Mehkošapek, 1998). V nagrajeni slikanici Muc Mehkošapek nam avtorica svetuje, da si moramo »vzeti za eno muco časa«, v čemer lahko posredno vidimo posledice urbanosti, odtujenosti, prezaposlenosti, tranzicije, hitrega tempa življenja, spreminjanja vrednost in življenjskih slogov. Prvine nesmisla in tematiko narobe sveta ali narobe mesta je iskriivo nadaljeval Milan Dekleva (Totalka odštekan dan, 1992, Bučka na Broadwayu, 1993, in Naprej v preteklost, 1997). Pri njem so opazni motivi urbanega mesta, motiv tujih mest in časovni stroj, ki bralca pelje v preteklost in prihodnost. Realistična problematika mestnega otroka, npr. ločitev staršev, je motivno-tematsko navzoča ne le v realistični pripovedi, ampak tudi v fantastični pripovedi Polonce Kovač (Kaja in njena družina, 1999).

Omeniti je treba, da se motiv mesta ne omejuje le v prozi, ampak tudi v poeziji: pri Niku

Grafenauerju (Pedenjped, Pedenjmesto, Pedenjcarstvo, Nebotičniki, sedite), 1978), Tonetu Pavčku (Čudovito mesto Nigagrad, 1979), Kajetanu Koviču (Maček Muri, 1975, Mačji sejem, 1991). Najbolj komercialna slovenska kratka sodobna pravljica v slikaniški knjižni izdaji je Maček Muri, tudi kot interaktivna slikanica na zgoščenki. Celotno dogajanje v mačjem mestu, na mačjem sejmu, na mačji tekmi ... je tipično človeško, le da so glavne književne osebe antropomorfizirane živali. Motiv mesta je poudarila tudi ilustratorka Jelka Reichman, na interaktivni zgoščenki Maša Kozjek, kjer prepoznamo Ljubljano (Nebotičnik, Mestno hišo ipd.).

Po letu 1990 je opazen vpliv sodobnih smeri razvoja iz svetovne mladinske književnosti in interdisciplinarnih področij, npr. ekologije v kratki sodobni pravljici v slikaniški knjižni obliki ali realistični pripovedi. Prostor dogajanja se prenese tudi v notranjost posameznika, ki mora premagati svoje stiske, težave, dolgčas, bolezen in osamljenost, ko je socialno ranljiv.

Omembe vredna je tudi jezikovna raven: avtorji mladinske književnosti pogosto uporabljajo besedo mersto v dobrednem (lepa Ljubljana; poslovni del mesta;) in ekspresivnem pomenu (vse mesto govori o tem; večno mesto; v zadnjem krogu se mi je posrečilo prebiti na prvo mesto; priznati komu mesto, ki mu gre; fant ima glavo na pravem mestu; zna stvari postaviti na pravo mesto idr.)

5. Sklep

Motiv mesta v slovenski mladinski književnosti je postal stalnica po letu 1950, ko so socialne spremembe in selitev iz vasi v mesto pospešile razvoj realistične pripovedi in z njo povezane problemske tematike. Na motivno-tematskem področju je viden premik tudi v 70. oziroma 80. letih, ko večina slovenskih družin živi v mestu. Urbanost in njeni učinki, predvsem stranski, denimo razvoj problemske mladinske književnosti, so izraziti po letu 1990. Vendar se mesto kot motivno-tematska stalnica ne pojavlja le v realistični pripovedi, ampak tudi fantastični pripovedni prozi, kjer si pisatelji izmišljajo nova mesta in nove dežele za svoje književne osebe, npr. deželo Indija Koromandija, Ciciban živi v Cicibaniji (O. Župančič), mesto Rič-Rač (L.

Kovačič), Čenčač živi v Čenčariji (T. Pavček), Nigagrad (T. Pavček), Pedenjped v Pedenjcarstvu (N. Grafenauer), Kosovirja v Kosoviriji (S. Makarovič). Motiv mesta sicer ni vedno eksplicitno omenjen, vendar je implicitno navzoč, tako kot npr. v kratki dvovrstičnici Andreja Rozmana Roze Vojaki in vošibki / korenjakajo.

Doc. dr. Milena Mileva Blažič, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
E-pošta: milena.blazic@uni-lj.si

Viri in literatura

Blažič, Milena (2003) Slovenska realistična in fantastična pripoved pri pouku književnosti v osnovni šoli. Slovenski roman / Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana 5.–7. december 2002. – Ljubljana :

Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003.

Haramija, Dragica (1999/2000) Tipologija slovenske mladinske realistične avanturistične proze, Jezik in slovstvo, l. 45, št. 4, str. 133–141.

Kobe, Marjana (1987) Pogledi na mladinsko književnost, Mladinska knjiga, Ljubljana.

Kobe, Marjana (1999/2000) Sodobna pravljica, Otrok in knjiga, št. 47, str. 5–11, št. 48, str. 5–12, št. 49, str. 5–12, št. 50, str. 6–15.

Kordige, Metka (2000) Mladinska literatura, otroci in učitelji: komunikacijski model »poučevanja« mladinske književnosti, ZRSŠŠ, Ljubljana.

Nikolajeva, Maria (2000) From Mythic to linear, Time in Children's Literature, The Children's Literature Association and The Scarecrow Press. Inc. Lanham, Md&London.

Pogačnik, Jože (2001) Slovenska književnost III, Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Zupan Sosič, Alojzija (2001) Fantastika in sodobni slovenski roman ob koncu stoletja. Jezik in slovstvo, l. 46, št. 4, str. 149–160.